

O zakladateli psychodramatu Jakobu Levy Morenovi

Rozhovor s Brigitte Marschall

Tomáš Kubart

[host]

Rozhovor s profesorkou vídeňské divadelní vědy (*Institut für Theater-, Film- und Medienwissenschaft*) o zakladateli psychodramatu a sociometrie Jakobu Levy Morenovi, vídeňských akcionistech a bláznivosti. Brigitte Marschall působí na vídeňské divadelní vědě (*Institut für Theater-, Film- und Medienwissenschaft*), zabývá se politickým divadlem po roce 1945, vídeňským akcionismem, psychodramatem a tvorbou Jakoba Levy Morena. Roku 1988 vydala knihu „Jsem mýtus“. *Od spontánního divadla k psychodramatu Jakoba Levy Morena* („Ich bin der Mythe“. *Von der Stegreifbühne zum Psychodrama Jakob Levy Morenos*).

[TK] Na brněnské Katedře divadelních studií (FF MU) budete přednášet již na podzim roku 2017. Nebude to ale poprvé, kdy promluvíte na půdě české univerzity. Několikrát jste přednášela také v Praze (DAMU) a zdá se, že česká akademická obec jeví o Vaše přednášky velký zájem. Je ten vztah oboustranný? Existují také osobnosti české divadelní vědy, které svou prací a přístupem zaujaly Vás?

[BM] Zkušenosti se studenty na brněnské Katedře divadelních studií pro mne znamenaly velké obohacení, jehož si velice cením. Jsem velice vděčná za možnost dalších přednášek. Kontakt s pražskou DAMU mi pomohla vytvořit Zuzana Augustová. Vážím si jí jako velké znalkyně oboru a překladatelky současné české divadelní tvorby, současného českého dramatu. Kromě ní bych chtěla jmenovat divadelní historičku Alenu Jakubcovou z Institutu umění – Divadelního ústavu. Rovněž setkání s vynikajícím znalcem českých divadelních dějin Adolfem Scherlem pro mě bylo velmi důležité. Díky Otto G. Schindlerovi, jenž bohužel zemřel roku 2008 a jenž se odborně věnoval zámeckému divadlu v Českém Krumlově, kočovným společnostem a českému šlechtickému divadlu, jsem navázala kontakt nejen s Adolfem Scherlem, ale také s Jiřím Zálouhou, archivářem

státního archívu, a s Ondřejem Svobodou z Národního divadla v Praze. Během svých cest jsem se setkala s mnoha zajímavými osobnostmi, které mne intenzivně ovlivnily.

[TK] Jakob Levy Moreno, o němž budete v říjnu přednášet v Brně, kombinoval ve svém psychodramatu koncepty psychologie a divadla. V čem se odlišují pozdější formy dramaterapie od jeho psychodramatu?

[BM] Jakob Levy Moreno byl lékařem, jenž se věnoval především lidem ze sociálně znevýhodněných a společensky okrajových vrstev. Ústředním bodem jeho činnosti byla vždy praxe, nikoliv teorie. Byl pro něj důležitý čin, aktivní jednání, dokonce i jako spisovatel byl toho názoru, že psané slovo by mělo být proměněno v čin, jednání, akci. V tom také spočívá rozdíl oproti dramaterapii. Moreno nestaví na psaném scénáři, nevychází z (dramatického) textu, nýbrž ze života samotného, z přímých každodenních konfliktů, které by měly být přehrány různými způsoby pomocí několika technik (výměna rolí, *Hilfs-Ich*¹) a prozkoušeny v metakomunikačních úrovních hry.

[TK] Moreno byl současníkem Sigmunda Freuda a Arthura Schnitzlera. Jaká byla vlastně kulturní situace ve Vídni kolem roku 1900?

[BM] Historické pozadí vzniku psychoanalýzy, tedy čilý kulturní život v oblasti hudby, divadla, literatury a výtvarného umění nemůže zakrýt tehdejší nestabilní politickou situaci monarchie ani vypuknutí první světové války. K tomu se připojila neutěšená bytová nouze, jejíž příčinou byl extrémně rychlý růst vídeňské metropole způsobený prudkým přílivem lidí z korunních zemí dunajské monarchie. Městský svět byl mozaikou sestávající z více drobných realit, z téměř paralelně existujících společností: z pompézních budov, kaváren, kulturních institucí rodící se buržoazie, zatímco venku na předměstích byly ulice zakryty vrstvami špíny, přeplněné a vlhké byty (většinou bez tekoucí vody) hostily početné rodiny, a koňské povozy odměřovaly monotónní každodennost dělnic a dělníků hrbících se ve stínech fabrik a dílen. Vazby mezi těmito paralelními světy utvářeli socialističtí vůdci jako Alfred Adler.² Také Moreno sám sebe vnímal jako zastánce chudých, sociálně slabších obyvatel. Moreno se narodil v roce 1889 jako Jakob Levy v Bukurešti; jeho otec Moreno Nissim Levy, sefardský žid a obchodník, se do Vídně přestěhoval roku 1894 se svými rodiči. Morenovo dětství ovlivnil otcův finanční krach i následné odloučení od rodičů. Období první světové války umožnilo studentu medicíny Morenovi experimentální odzkoušení jeho vizí a projektů, s nimiž se stále více angažoval v sociální a politické periferii. Příkladem může být Morenova práce s prostitutkami ve Vídni (1913/14) a jeho lékařská činnost v uprchlickém táboře Mittendorf v letech 1915–1917. Jakožto turecký občan rumunského původu byl Moreno osvobozen

1 Pojem *Hilfs-Ich* označuje v psychoanalýze techniku jednání pro pacienty s labilitou struktury „já“. Tím terapeut pomáhá pacientovi pomocným já. Při tom terapeut podporuje pacienta, v němž poukazuje na chybějící funkci „já“ (pozn. TK).

2 Alfred Adler (1870–1937) byl rakouský lékař a psychoterapeut. Pocházel z židovské rodiny a roku 1904 konvertoval k protestantismu. Je zakladatelem individuální psychologie.

od vojenské služby, ale dobrovolně se hlásil k ošetřování a zdravotní péči o válečné uprchlíky. Na obou skupinách ho zajímaly závislostní vztahy a relační struktury, jež později označil jako sociometrii.³

[TK] Na Vaší první brněnské přednášce (29. 4. 2016) mohli posluchači vyslechnout zajímavý výklad tvorby Otto Muehla. Lze pozorovat určitou podobnost mezi tvorbou rakouského akcionisty Otto Muehla a jeho teorií sebepředstavování (*Selbstdarstellungen*) a spontánním divadlem (*Stegreiftheater*) Jakoba Levy Morena?

[BM] Programem a konceptem Morenových vystoupení, jeho akcionistického umění a skupinového experimentu bylo *zasahování*, intervence do společenských, pracovních a životních podmínek. Tvůrčí potenciál jednotlivců měl být v jeho akcionismu vyjádřen tělesnou přítomností a měl přispívat k zneklidnění obecnstva. Sebe-představující Moreno měl však také rozměr zábavy, která není tak docela dobrovolná a je dlužna bezprostřednosti, kterou se tak v dnešním smyslu řadí k „expertům každodennosti“.

Také vídeňští akcionisté⁴ děsili měšťáka svými deviantními vystoupeními. Günter Brus nazval akcionismus „zoufalou živností světských“ (BRUS 2003: 9). Strategie kultury událostí (*Event-Kultur*) připomíná rané 20. století, kdy se umění vzdalo konvence a svého závazku vzdělávat a opustilo svou zlatou klec. Procesuální charakter a průběh akcí se ukazují jako důležité prvky tvorby. Ta již nesleduje narativní vzorec jednání a významu, nýbrž musí být osobně prožívána. Význam vystavování se (*Zur-Schaustellung*) účastníků kladl Moreno do situací, v nichž se on a obecnstvo navzájem veřejně provokativně obnažují. V těchto akcích, které pracují s dynamickou motorikou a s přemrštěným fyzickým projevem, docházelo k jednáním, jež měla umožňovat intenzivní vnímání vztahů a vztahových mechanismů, narušit zrakové a sluchové zvyklosti, zklamat veškerá očekávání a konfrontovat obecnstvo s krátkými slovními útoky. V užití záměrné provokace tělem a jazykem lze skutečně vysledovat určitou pojící linii mezi Morenem a akcionisty, Brusem a Muehlem.

[TK] Jak vnímáte přítomnost chaotického elementu ve světových kulturách a náboženských systémech? Kojot Navajů, Tongvů nebo Karoků nebo komár kmenů Haida či Gitxsan představují velmi podobný princip jako moudrý šašek v evropské kultuře.

[BM] Náboženský kontext je pro Morena velmi důležitý, ale on sám je naprosto vzdálený jakémusi „bláznovskému“ elementu. Za katarzní metodu ustanovoval smích, reflexi skrze jednání, jež může skončit také smíchem, osvobožujícím smíchem.

Bibliografie

BRUS, Günter. 2003. *Nach uns die Malflut!* Klagenfurt, 2003: 9.

³ Sociometrie je soubor sociologických metod, kterými se odborníci pokoušejí měřit sociopreferenční vztahy ve skupině.

⁴ Skupina vídeňských akčních umělců tvořících v letech 1961–1972 (pozn. TK).